

De tragedie van de Bijlmer

Mediastukken die het over 'de' media hebben, zijn voor betrokken en belanghebbende journalisten doorgaans waardeloos. Je kunt ter redactie al je best doen om bepaalde valkuilen te vermijden, ze ook vermijden, om uiteindelijk met ieder ander vod op die ene hoop van 'de' media geveegd te worden.

Soms worden man en paard genoemd, zoals in de bijdrage van Peter Vasterman over de Bijlmerenquête (*NRC Handelsblad*, 8 mei 1999). Vasterman gaat er terecht van uit dat media van elkaar verschillen. Zomin als 'de' overheid bestaat - in haar eindrapport bezondigt de enquêtecommissie Bijlmerramp zich aan deze reïficatie - bestaan 'de' media of 'de' journalistiek.

Aldus gekwalificeerd heeft Vasterman gelijk: sommige media hebben voor, tijdens en na de parlementaire enquête onzin getoond, gezegd en geschreven. Het is niet moeilijk om nog verder te gaan: media houden er soms beroerde gebruiken op na.

Wat te denken van het een-bronverhaal, dus stoelend op de beweringen van een zegsvrouw of zegsman (nee, geen gewoon interview, maar iets met meer pretenties en een andere presentatie). Gaat zo'n stuk over de zegspersoon, vooruit, maar vaak zijn anderen in het geding, of gaat het om de een of andere zaak, en dan is het bijna altijd een slordig genre. 'De wereld volgens', geen afgewogen, gecontroleerde werkstukken. Toch verschijnen ze overal, om redenen van conveniënte: het is makkelijke kopij die de braaf noterende journalist van veel ambachtelijke sores ontlast.

En wat te denken van de ettelijke 'diepmenselijke' getuigenissen op radio en tv, in krant en tijdschrift. Slachtoffers, benadeelden, onrechten, vermeend of niet, getuigen en anderszins betrokkenen die alom aan het woord komen - en zonder veel reserve ook hun mondje roeren. Sommige media, geschreven of audiovisueel, hebben gewoon weinig boodschap aan het vergaren, controleren en presenteren van feiten (over 'de' feiten heb ik het net zomin als over 'de' media), zij nemen genoeg met of zien het als hun taak om 'gevoelens' te registreren en ze uitvergroot als signalen uit de samenleving door te geven.

Het is mijn journalistiek niet, maar het is kortzichtig om over tranentrekkende collegae zonder meer de staf te breken. Kwaliteitskranten, opinieweekbladen, klassieke televisiejournaal (NOS, RTL), een tv-programma als *NOVA* kiezen in de regel strengere journalistieke maatstaven dan media die *down-market* hun kijkers en lezers bedienen. Daarmee hebben die laatste niet een postmoderne vrijbrief om een eigen, subjectieve werkelijkheid, los van controleerbare feiten, te creëren. Hun komt echter wel de vrijheid toe om met de middelen van hun keuze de werkelijkheid (ik aarzel weer bij het bepaalde lidwoord) te beschrijven.

Er zijn heel verschillende manieren, met al even uiteenlopende oogmerken, gericht op diverse doelgroepen, om bijvoorbeeld over kanker te schrijven.

Interviews met een of enkele patiënten, met een deskundige, of enkele, een rondgang langs experts gelardeerd met interviews met patiënten, een artikel van een oncoloog, een samenvattend overzicht van recente literatuur in eigen woorden naverteld, een reportage uit het kankerpaviljoen, te gast bij een gebedsgenezer, tips uit de hoek van de alternatieve 'geneeskunde'.

Sommige genres leiden tot evident boerenbedrog. Maar media en journalisten maken nu eenmaal eigen keuzes over hoe van geval tot geval, onderwerp tot onderwerp, ook afhankelijk van eigen en algemeen kennisniveau (wat is over een onderwerp sowieso feitelijk bekend?), het vak te beoefenen en hun afnemers te bedienen. Alweer: 'de' journalistiek bestaat niet.

Een verdere complicatie bij het oordelen over larmoyante journalistiek is dat de wereld van vrijwel alle media subjectiever aan het worden is. Naast de van ouds bekende parade van autoriteiten en deskundigen - nog steeds het kenmerk van veel Nederlandse journalistiek, die op eigen kracht weinig gezag heeft - is er steeds meer 'van-onderop' journalistiek: personalisering, getuigenissen en bevindingen van betrokkenen (liefst 'slachtoffers').

Een au fond subjectieve, persoonsgebonden, autoriteitsjournalistiek, geworteld in de verzuiling, heeft aan de democratiserende jaren zeventig als tegenhanger een al even subjectieve *testimonial* journalistiek overgehouden. Het gezichtspunt van de autoriteit werd aangevuld met, soms verruild voor, dat van onderdanen, gewone mensen zagezegd. Beide benaderingen hebben gemeenschappelijk dat de braaf noterende journalist zichzelf grotendeels uitschakelt als toetsende, feiten en omstandigheden wikkende en wegende, oordelende instantie.

Maar *testimonial* journalistiek is, juist omdat zij subjectieveert, ook 'emancipatoir'. Ten onzent heeft ze haar oorsprong, al voor de oorlog, bij het buitenbeentje in verzuild Nederland, *De Telegraaf*. Niet gebonden aan het oppergezag van zuil of autoriteit, gaf die krant altijd al ruimte aan de vox populi. Precies waarom het netjes verzuilde Nederland altijd zo de pest aan *De Telegraaf* had: ze trad de regels met voeten door (ook) gewone mensen over hun wereld, opvattingen en gevoelens aan het woord te laten. Die krant was daarom iets heel ergs: populistisch! Feitelijk deed de krant alleen niet mee aan slaafse eerbied voor de deftigheid van hoge ambten en aan de loochening van alledaagse ervaringen van velen, zo kenmerkend voor de zuilgebonden media.

Het oor lenen aan 'gewone' mensen, een ramp niet slechts verslaan en afhandelen via interviews met autoriteiten, maar ook met slachtoffers, vermeend of niet, is zo gezien een noodzakelijke correctie op vroeger dominante journalistieke praktijken. Vrijwel alle, thans ontzuilde, media bezondigen zich er - selectief - aan.

De 'democratisering' van de journalistiek, opgejut door de opkomst van commerciële audiovisuele media met veelal piepjong, onervaren journalistiek personeel dat niet beter weet dan dat verslaggeving iemand ondervragen is, deed in de nasleep van de Bijlmerramp haar werk. Daarnaast bood die ramp smakelijke kansen om, eindelijk, eindelijk, eens ongeremd populistisch voor de dag te komen.

Er waren bij voorbaat onomstreden zielige slachtoffers, althans binnen de *master narrative* van veel Nederlandse journalistiek. Er was mentale ruimte voor anti-autoriteitsjournalistiek en zelfs de bereidheid, gevoed door eerdere episodes van beroerd bestuur, om politici en overheidsdienaren van incompetentie, zelfs conspiratie te verdenken.

Daarbij komt het ongemak bij Nederlandse media en journalisten over hun voortdurend gouvernementalisme. Hun journalistieke praktijk bestaat nog altijd bij de gratie van het loochenen van de ervaringen van lezers en kijkers. Veel journalistiek poseert als professioneel, onthecht, empirisch, maar is in feite ouderwets geborneerd normatief.

Over zogeheten onderbuikgevoelens, een krankzinnig begrip voor een reeks van volstrekt gewoon, legitiem menselijk ervaren en beleven, moet het bijvoorbeeld maar liever niet gaan. Sterker, op 'gevoelige' terreinen als criminaliteit, sociale zekerheid (WAO, Ziektewet!), minderheden, vluchtelingen pacteren veel Nederlandse media nog als vanouds met politiek-bestuurlijke en deskundologische autoriteiten.

Het gezichtspunt van die journalistiek valt simpelweg samen met dat van de politieke en academische machthebbers. In het resulterend universum heerst een zins begoochelende logica die op geen enkele manier aansluit bij het gekende leven van alledag.

De Bijlmerramp en zijn nasleep konden mooi eens voor die bedrieglijke werkelijkheidsrepresentatie compenseren. Het volk in deze tragedie was per definitie goed, zonder lelijke onderbuik, zodat populisme geen kwaad kon. Solidariteit met gewone mensen, het overnemen van hun gezichtspunt, het serieus nemen van gewone ervaringen, betekende een legitiem anti-gouvernementalisme, een zonder verkeerde sentimenten. Het ressentiment jegens de overheid bij de slachtoffers-bewoners was, eindelijk, schuldeloos en gezond volks. Deze unieke condities hebben geleid tot de nodige journalistieke ontremming en ontsporingen. Er was onnodige onrust door ongecontroleerde en oncontroleerbare broodje-aapverhalen. Maar er was ook, minder door gerichte schoten dan door salvo's hagel, het demasqué van de autoriteiten. Hun deftigheid, nu eens

hoofdzakelijk paars van kleur, kwam als vanouds in het gedrang. Niet door aperte overheidsfouten, wel door een te laconieke omgang met de talloze nieuwe gevoeligheden van een subjectiever wordende werkelijkheid.

Overheid, overheidsdiensten en -dienaren leven nog grotendeels in een objectief, althans objectiveerbaar, universum, gedefinieerd door een nog prettig premoderne weberiaanse *Zweckrationalität*. Overheidsinstellingen kunnen ook weinig anders, hun bestaansredenen en modus operandi wortelen in een rationeel mens- en wereldbeeld. Maar die ratio komt steeds verder af te staan van de opvattingen en ervaringswerelden van een - qua inborst steeds heterogenere - bevolking.

Een man als Henk Wolleswinkel van de Rijksluchtvaartdienst zou een à twee generaties terug nog een Plesman-achtige held zijn geweest, voer voor hagiografen. Nu kon hij door journalisten, in de rug geblazen door een populistisch anti-technologische tijdgeest, worden afgeschilderd als een gevoelloze technocraat.

De idee dat er een kenbare werkelijkheid, waarheid zelfs, is, heeft het afgelegd tegen de subjectieve wereld waarin we zijn komen te leven. Daarin woelen concurrerende werkelijkheden en waarheden en heerst een triviaal cultuurrelativisme. Wetenschappers zijn journalisten in die wereld voorgegaan.

Heftigheid, emoties gelden er als krachtige argumenten. Waar rook is is vuur: wie schreeuwt zal wel iets misdaan zijn. Het is de wereld waarin het subjectieve ziektebegrip verzekeringstechnisch aanvaard is, waarin medicijnen die aantoonbaar niet werken toch vergoed worden. Wie huult, emotie toont, heeft er een streepje voor.

Geheel in stijl betrof het grootste nieuws tijdens de Bijlmerenquête ook zulke momenten: de verstikte stem van een ex-minister, de nerveuze handen van een mecanicien. Wie koel bleef, geen gevoelens etaleerde had een slechte pers. Ook tranen zijn een argument, zoals sportjournalisten al wat langer weten. 'Is het niet prachtig, die emotie.' Feiten zijn dor, gevoel verkoopt. 'Het gevoel blijft.'

De les van veel berichtgeving over Bijlmerramp en -enquête is vooral dat (de) journalistiek, nog in de war van haar bevrijding van de ketenen der verzuiling, zich met de dubbele subjectivering van het moment nog geen raad weet. Het is één ding om naar hartelust te subjectiveren (ook: personaliseren) in een au fond objectieve wereld, waarin een centimeter een centimeter is en *common ground* bestaat. Het is iets heel anders om te subjectiveren in een ten diepste subjectieve wereld, een zonder gestandaardiseerde maten, waarin 'waar' of 'werkelijk' is wat iemand vindt of voelt.

Zelfs intersubjectieve toetsing is daarin overbodig of erger: discriminerend. Zo'n wereld heeft weinig emplooi voor journalistieke deugden als objectiverings- en onderscheidingsvermogen. Maar die wereld is voorlopig de onze. De media zullen het niet-hiërarchische geestelijk leven dat er bestaat, blijven weerspiegelen.

Sommige verrichten hun werk naar onze smaak en voorkeuren, andere maken er een potje van maar weten zich er geen haar minder om.

Eerder verschenen onder de titel 'In de tragedie van de Bijlmer was het volk per definitie goed' in *de Volkskrant* van 15 mei 1999.